

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

*Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
(Aukštosios mokyklos
atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)*

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
*(Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2000

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-30-6

© Darius Staliūnas, 2000
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2000
© Lietuvos istorijos institutas, 2000

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
ĮVADAS.....	8
1832–1855 M.: VILNIAUS UNIVERSITETO UŽDARYMAS IR RUSIJOS ŠVIETIMO SISTEMOS LUOMIŠKUMAS.....	18
XIX A. 6-OJO DEŠIMTMEČIO ANTROJI PUSĖ: RUSIŠKOS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS SUMANYMAI.....	25
Lietuvos bajorija socialinių-ekonominių ir politinių pertvarkymų akivaizdoje.....	25
Lietuvos bajorijos peticijos dėl aukštosios mokyklos įkūrimo 1855–1856 m.....	29
Aukštosios realinės mokyklos Vilniuje projektas 1857–1859 m.....	32
Vilniaus archeologijos komisija – pakopa į universitetą.....	36
1860–1861 M.: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO PRADŽIA.....	38
Tarptautinės konsteliacijos kaita ir „lenkų klausimas“.....	38
Kur turi mokytis Šiaurės Vakarų krašto jaunimas?.....	42
Politinės Lietuvos „baltųjų“ orientacijos ir „derybos“ su valdžia.....	45
Vilniau švietimo apygardos vadovybės nuostatos.....	53
1862–1863 M. SAUSIO MĖNUO: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO APOGĖJUS.....	55
Tarptautinė situacija 1861 m. pabaigoje – 1862 m. pradžioje ir „lenkų klausimas“.....	55
Viktoras Starzeński ir Vladimiras Nazimovas.....	56
Lietuvos „baltųjų“ švietimo sistemos reformavimo programa.....	59
Vilniaus generalgubernatoriaus „tautinės politikos“ receptai 1862 m. vasarą.....	64
Viktoro Starzeński veikla 1862 m. antroje pusėje.....	66
Nauja „tautinė politika“ Šiaurės Vakarų krašte 1862 m. pabaigoje – 1863 m. pradžioje?.....	70
1863–1873 M.: RUSIFIKACINIAI AUKŠTOSIOS MOKYKLOS ĮKŪRIMO PROJEKTAI.....	76
Michailo Muravjovo sumanymas steigti universitetą Vilniuje.....	76
Aukštosios stačiatikių dvasinės akademijos projektas 1863–1864 m.....	88

Rusifikaciniai aukštosios mokyklos projektai 7-ojo dešimtmečio pabaigoje – 8-ojo dešimtmečio pradžioje.....	93
„LIETUVIŠKŲ STIPENDIJŲ“ GENEZĖ.....	100
Stipendijų steigimo aplinkybės.....	100
Aleksandro Hilferdingo etnopolitinės projekcijos.....	105
Stipendijų skyrimo tvarka.....	108
XIX A. PABAIGA – XX A. PRADŽIA: VILNIAUS ŽEMĖS ŪKIO DRAUGIJOS INICIATYVA RUSIJOS „TAUTINĖS POLITIKOS“ KONTEKSTE.....	110
Rusijos „tautinė politika“ ir aukštasis mokslas XIX a. pabaigoje.....	110
Vilniaus žemės ūkio draugijos sumanymas.....	113
Valdžia ir aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte problema.....	117
POLITINĖS TENDENCIJOS LIETUVOJE 1905–1907 M. IR VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO KONCEPCIJOS.....	124
Politinės tendencijos Lietuvoje.....	124
Lietuviškasis universitetas.....	129
Lenkiškasis universitetas.....	132
Lietuvos universitetas.....	132
Rusiškasis universitetas.....	138
1908–1914 M.: VALDŽIOS POLITIKA IR VISUOMENĖS INTERESŲ POLIARIZACIJA.....	142
Vilniaus m. dūmos iniciatyva 1907 m. pabaigoje.....	142
Visuomenės interesų poliarizacija aukštojo mokslo srityje.....	147
Rusijos „tautinė politika“ ir galimybė įkurti aukštąją mokyklą Šiaurės Vakarų krašte.....	150
VILNIUS AR KAUNAS? SOCIOKULTŪRINĖS IR IDĖJINĖS UNIVERSITETO SUKŪRIMO KAUNE PRIELAIDOS XX A. PRADŽIOJE.....	156
Lietuvių klerikalų etnokultūrinė orientacija XX a. pradžioje.....	156
Kaunas kaip etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centras.....	160
XX a. pradžios alternatyva: Vilnius ar Kaunas	162
IŠVADOS.....	166
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	171
TRUMPINIAI.....	187
SUMMARY.....	188
STRESZCZENIE.....	199
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	210

1908–1914 M.: VALDŽIOS POLITIKA IR VISUOMENĖS INTERESŲ POLIARIZACIJA

Vilniaus m. dūmos iniciatyva 1907 m. pabaigoje

Istorinėje literatūroje, nagrinėjusioje aukštosios mokyklos įkūrimo ar atkūrimo projektus XX a. pradžioje, visuomenės iniciatyvos 1908 m. net neminimos. Maža to, kartais teigiama, jog po 1905 m. revoliucijos iki pat 1911 m. tokios institucijos steigimo klausimas iš viso nesvarstytas¹. Tuo tarpu, amžininkų manymu, tais metais svarstytas aukštosios mokyklos steigimo Vilniuje projektas, palyginti su ankstesniais metais, atrodė turįs daugiau šansų tapti realybe².

Iš tiesų politinio klimato pasikeitimas atslūgus revoliucijos bangai nežadėjo jokių permainų aukštojo mokslo srityje. Nepaisant kai kurių nuolaidų nedominuojančioms etninėms grupėms 1905 m. revoliucijos metu, ir toliau lietuvių kultūrai nepripažintas aukštosios kultūros statusas, vadinasi, nesirošta toleruoti tautinės (lietuviškos) švietimo piramidės sukūrimo. Dar atsižvelgiant į imperinės valdžios priešišumą lenkams bei žydams nesunku įsivaizduoti, kad po 1905 m. revoliucijos numalšinimo buvo galima planuoti tik rusiškos aukštosios mokyklos steigimą šiame krašte.

Kaip jau minėta, dar 1906 m. gruodžio 7 d. Vilniaus miesto dūmos posėdyje buvo nuspręsta sudaryti dvi komisijas: aukštųjų moterų kursų ir universiteto steigimo. Tačiau visus metus komisijos darbo nepradėjo. Tik 1907 m. gruodžio 5 d., t. y. po metų, keli dūmos nariai kreipėsi į Vilniaus miesto prezidentą Mykolą Węclawskį su prašymu sušaukti specialų dūmos posėdį,

¹ С. Лазутка, Наследие Вильнюсского университета, оп. cit, с. 136.

² [?], Universitetas ar Politechnika Vilniuje?, *Lietuvos ūkininkas*, 1908, Nr. 18, p. 209.

kuriame būtų svarstomas politechnikos steigimo Vilniuje klausimas³. Jau gruodžio 14–15 d. Vilniaus spauda pranešė apie VŠA globėjo ir apygardos inspektorių pasitarimą, kuriame svarstytas ir politechnikos klausimas. Būta balsų universiteto naudai, tačiau nugalėjo politechnikos šalininkai, nes bijota, jog universitetas vėl taps lenkų kultūros židiniu⁴. Vilnių pasiekė žinios, kad Peterburge palankiai žiūrima į aukštosios mokyklos įsteigimo idėją⁵.

Oficialiai aukštosios mokyklos steigimo klausimas pradėtas svarstyti tą pačių metų gruodžio 20 d. Vilniaus miesto dūmos posėdyje. Dūma nusprendė patikėti šio klausimo svarstymą 1906 m. gruodžio 20 d. išrinktų komisijų nariams, o šie dar gali kviestis talkon kitus asmenis⁶. Vietinė valdžia leido pradėti darbą⁷.

Susipažinus su tokia įvykių seka kyla klausimas, kodėl 1906 m. gruodį sudarytos komisijos visus metus nieko neveikė ir staiga 1907 m. pabaigoje Vilniaus miesto dūma vėl ėmėsi iniciatyvos?

Kaip jau minėta, ankstesnis VŠA globėjas Popovas buvo prieš aukštosios mokyklos steigimą Vilniuje. Dabar, gruodžio pirmojoje pusėje, vykęs VŠA globėjo ir inspektorių pasitarimas liudija, kad naujasis globėjas baronas Eduardas Volfas neprieštaravo tokios institucijos kūrimui. Tačiau čia pat reikia pasakyti, kad tokio pareigūno nuomonė buvo išklausiama, bet nebūtinai jos

³ Politechnika w Wilnie, *Kurjer Litewski*, 1907, Nr. 277 ir kitur.

⁴ Dar apie Vilniaus politechniką, *Vilniaus žinios*, 1907, Nr. 219; Politechnika w Wilnie, *Kurjer Litewski*, 1907, Nr. 280.

⁵ Kaip pranešė laikraštis „Kurjer Litewski“, gruodžio 14 d. įvyko privatus miesto dūmos deputatų pasitarimas, kuriame aptarta ši problema. Pasitarime dalyvavę Valstybės Dūmos deputatas Juozapas Montvišla ir Aleksandras Tiškevičius pranešė, kad jie aukštosios mokyklos steigimo Vilniuje klausimu jau kalbėję Peterburge su Ministrų tarybos pirmininku, liaudies švietimo ir prekybos ministrais. Visi jie palankiai atsiliepė apie šį projektą. Tuo pat metu ministrai nurodė, kad miestas turi skirti tam reikalui apie milijoną rublių ir patalpas. Pasitarime deputatai pasisakė už politechnikos steigimą. Nuspręsta, kad su liaudies švietimo ministro pavaduotoju, kai šis apsilankys Vilniuje, šį klausimą aptars miesto prezidentas Weclawskis: Politechnika w Wilnie, *ibid.*, Nr. 282.

⁶ *Журналы виленской городской думы за второе полугодие 1907 года*, Вильна, 1911, с. 193–195; В городской думе. Высшее учебное заведение в Вильне, *Северозападный голос*, 1907, № 624.

⁷ 1908 m. vasario 21 d. VŠA globėjo pažyma Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, BS, 1908 m., b. 340, l. 5; Politechnika w Wilnie, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 3.

paisoma. Todėl tikėtina, kad vien palankus ŠA globėjo nusistatymas dar nebūtų išjudinęs šio reikalo. 1907 m. pabaigoje net keli ministrai ir pats Ministrų tarybos pirmininkas palankiai atsiliepė apie aukštosios mokyklos steigimą Vilniuje. Būtent Peterburge išsakyta nuomonė, matyt, ir leido vėl rūpintis šiuo reikalu. Kur glūdi tokio pokyčio priežastys? Tam tikri tarptautinės konsteliacijos pokyčiai siūlytų hipotezę, jog taktiniai panslavistiniai sumetimai sąlygojo riboto kompromiso su lenkais būtinybę.

Kaip tik 1907 m. pabaigoje – 1908 m. pradžioje pastebimas slavų vie nybės idėjos regeneravimas. Naujam politiniam sąjūdžiui prigijo neoslavizmo terminas. Jis, kaip žinoma, buvo nevienalytis. Beveik visos legaliai veikusios rusų politinės grupės, taip pat daug kitų slavų tautų, tarp jų ir lenkų, visuomenės veikėjų daugiau ar mažiau akcentavo slavų bendrumo svarbą politiniams procesams. Žinoma, pavyzdžiui, lenkams buvo visiškai svetimos rusiško panslavizmo geopolitinės implikacijos. Nedetalizuodami šio sąjūdžio „renesanso“, kuris prasidėjo 1905 m. revoliucijos metu, priežasčių, trumpai aptarsime aplinkybes, nulėmusias šios idėjos suaktualėjimą 1907 m. pabaigoje – 1908 m. pradžioje. Tuo metu galima pastebėti, kaip išaugo Rusijos siekimas sutvirtinti savo pozicijas Balkanuose. Čia be panslavizmo būtų sunku išsiversti. Be to, Austrijos Reichsrate slavų deputatai po 1907 m. rinkimų reformos sudarė daugumą. Perspektyva pertvarkyti Austriją pagal austroslavizmo modelį, at- rodo, buvo tapusi visai reali. Kaip yra parodžiusios ankstesnės diskusijos, sunkiausiai buvo sprendžiamas „lenkų klausimas“ Rusijos imperijoje, t. y. rusų valdžios nenoras suteikti Lenkijos Karalystei autonomiją. Tačiau ir čia būta poslinkių. III Dūmoje lenkų deputatai nebekėlė autonomijos reikalavimo.

Šios aplinkybės leistų spėti, kad valdžia buvo linkusi padaryti kai kurių nuolaidų lenkams. Leidimas svarstyti aukštosios mokyklos įkūrimo projektus Vilniuje, valdžios akimis žiūrint, taip pat buvo nemaža nuolaida.

Tačiau jau 1907 m. gruodžio mėnesį paaiškėjo, kad apie rimtas nuolaidas negali būti jokios kalbos. Kaip tik tuo metu Piotras Stolypinas pareiškė, jog lenkai negali tikėtis tapti „pirmos kategorijos piliečiais“, kol vidurinėse mokyklose mokslas nevyks rusų kalba⁸. Tai, kad lenkams nesiruošiama daryti nuolaidų, liudijo ir liaudies švietimo viceministro Gerasimovo vizito Vilniuje metu vykę jo pokalbiai su Węclawskiu bei jo interviu laikraščiui „Goniec Wileński“. Vilniaus miesto prezidentui buvo pasakyta, kąd valdžia neturinti nieko prieš aukš-

⁸ C. Ferenczi, Nationalismus und Neoslavismus in Rußland vor dem Ersten Weltkrieg, *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Bd. 34, 1984, S. 65.

tosios mokyklos steigimą Vilniuje⁹, tačiau kalbėdamas su korespondentu jis jau nurodė keletą išlygų. Gerasimovas pareiškė, kad valdžia norėtų atidaryti daugiau aukštųjų mokyklų, bet finansiniai ištekliai neleidžia to padaryti. Kai dėl Vilniaus, tai viceministras teigė, jog miesto skiriama pinigų suma politechnikai yra svarbi, tačiau ji neturėsianti lemiamos reikšmės, ir apskritai Vilnius neturėsias politechnikos, jei ir toliau taip mažai lėšų skirs pradiniam mokslui¹⁰.

Gavusi valdžios palaiminimą, Vilniaus miesto valdžia pabandė įtraukti kuo didesnę visuomenės dalį į šio projekto svarstymą. 1908 m. sausio 9 d. miesto dūmos posėdžių salėje įvyko organizacinis komisijos, svarstančios aukštosios mokyklos steigimo Vilniuje klausimą, posėdis. Jame nutarta kreiptis į visų šešių gubernijų Žemės ūkio draugijas, miestų valdybas (dėl jų pačių atstovų bei pirklių), VŠA globėją, bankus, vietinius laikraščius („Kurjer Litewski“, „Dziennik Wileński“, „Vilniaus žinios“, „Severo-Zapadnyj golas“, „Ves Severo-Zapadnyj kraj“, „Gazman“), kad jie atsiųstų savo atstovus, bei nuspręsta pakviesti kelis žinomus Lietuvos dvarininkus (Antaną ir Aleksandrą Tiškevičius, Korwin-Milewską, Montviļlą ir Janą Przędzieckį). Susirinkime buvo balsų, siūlančių steigti universitetą, tačiau čia visus „nuramino“ Węclawskis teigdamas, kad valdžia neleisianti to padaryti. Kitas klausimas, kuris įvairiuose šaltiniuose pateikiamas nevienodai, ar buvo sprendimas kvieisti žydų organizacijų atstovus. Kadangi VŠA globėjas šio fakto nemini, tikėtina, kad jis buvo iškilęs per diskusijas, tačiau oficialiai nebuvo įformintas¹¹.

Suprantama, kad nebuvo oficialių instrukcijų, kas turi būti kviečiamas į tokio pobūdžio komisijų darbą. Vadinasi, Vilniaus miesto valdžia bent jau iš dalies turėjo laisvas rankas. O kaip tik tai ir atskleidžia tikruosius jų tikslus. Į akis iš karto krinta tai, kad pirmenybė atiduodama lenkams: netenka abejojti, kad ŽŪD-jose daugumą sudarė lenkai, atskirai kviečiami visuomenės veikėjai, kad ir būdami Lietuvos bajorų palikuonys, atstovavo pirmiausia lenkų kultūrai; pirkliams turėtų atstovauti žydai, kaip, beje, ir vienam iš Vilniaus bankų; lietuviams garantuota viena vieta („Vilniaus žinių“ atstovui), nors jie dar galėjo

⁹ U wiceministra, *Kurjer Litewski*, 1907, Nr. 288.

¹⁰ Wl. [?], U wice-ministra oświaty, *Dziennik Wileński*, 1907, Nr. 293.

¹¹ VŠA globėjo 1908 m. vasario 21 d. pažyma generalgubernatoriui, *LVI A*, f. 378, BS, 1908 m., b. 340, l. 5; Aukštesnioji mokykla Vilniuje, *Vilniaus žinios*, 1908, Nr. 11; Z. R. [?], Wyższa uczelnia, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 9; Высшее учебное заведение в Вильне, *Северо-Западный гolas*, 1908, № 639; Местная хроника, *Виленский вестник*, 1908, № 1377; Обзор печати, *Окраины России*, 1908, № 8, с. 125–126.

tikėtis gauti kokią vietą vienai iš oficialių institucijų renkant atstovus; o baltarusiai apskritai ignoruoti.

Akivaizdu, kad tokia komisijos sudėtis negalėjo patenkinti nei vietinės valdžios, nei kai kurių tautinių grupių. Vilniaus gubernatorius kreipėsi į Vilniaus miesto prezidentą su pasiūlymu įtraukti į komisiją ir Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo žemskinių įstaigų atstovus bei kai kuriuos rusų dvarininkus¹². Šis gubernatoriaus pasiūlymas buvo tuoj įgyvendintas¹³. Juk jis iš esmės nekoregavo jėgų santykio komisijoje, o atsisakius tai padaryti, valdžia būtų turėjusi stiprų argumentą, esą diskriminuojami rusai. Piktinosi komisijos sudėtimi ir centrinė nacionalistinė rusų spauda¹⁴. Po to, kai lietuvių tautininkų krypties laikraštis „Viltis“ pasipiktino, kad nebuvo pakviesti jo atstovai¹⁵, jį palaikė ir „Vilniaus žinios“¹⁶. Jau gegužės mėnesį pakviesti dar dviejų lietuvių laikraščių – „Vilties“ ir „Lietuvos ūkininko“ atstovai¹⁷. Į komisijos darbą įsitraukė ir baltarusių laikraščio „Nasza niwa“ redaktorius. Taip bent jau formaliai komisija turėjo atstovauti visų tautinių grupių interesams.

Dūmos sudaryta komisija pradėjo rinkti informaciją, kuri galėjo būti naudinga pagrindžiant aukštosios mokyklos reikalingumą Vilniuje. „Kurjer Litewski“ balandžio 4 d. pranešė, jog miesto valdyba kreipėsi į visas aukštąsias Rusijos mokyklas, kad šios informuotų, kiek jose yra studentų, turinčių VŠA išduotus brandos atestatus¹⁸. Tai, kad prašyme minimi ne tik politechnikos institutai ar kitos panašaus profilio mokyklos, liudytų, jog miesto valdžia dar nebuvo galutinai apsisprendusi būtent dėl politechnikos. Remiantis jau minėto laikraščio „Kurjer Litewski“ publikacijų šia tema pavadinimais net galima tiksliai datuoti tą momentą, kai buvo nebesiorientuojama vien į politechniką. Iš pradžių publikacijos dažniausiai buvo spausdinamos su antrašte „Politechnika“. Kovo 8 d. pasirodė du pranešimai šia tema: „Politechnika“ ir „Aukštoji mokykla“¹⁹. Visos vėlesnės publikacijos iki balandžio 21 d. susirinkimo jau pavadintos „Aukštoji mokykla“. Vadinas, kovo 8 d. ir įvyko šis posūkis.

¹² Politechnika, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 46.

¹³ Politechnika, *ibid.*, Nr. 55.

¹⁴ Im zawsze mało, *Goniec Wileński*, 1908, Nr. 76; Przeciwno uniwersytetowi, *ibid.*, Nr. 80 ir kitur.

¹⁵ Vilniaus aukštosios mokyklos komisija, *Viltis*, 1908, Nr. 46.

¹⁶ [Redakcinis], Laikas kas nors padaryti, *Vilniaus žinios*, 1908, Nr. 97.

¹⁷ Universiteto steigimo komisija, *ibid.*, Nr. 106.

¹⁸ Wyższa uczelnia, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 78.

¹⁹ Politechnika; Wyższa uczelnia, *ibid.*, Nr. 56.

Kovo 15 d. Węclawskį Peterburge priėmęs Ministrų tarybos pirmininkas Stolypinas leido suprasti, kad aukštosios mokyklos tipo parinkimas priklausė dūmos sudarytos komisijos kompetencijai²⁰. Tuoj po kovo 15 d. Peterburge apsilankė ir Vilniaus generalgubernatorius. Jis taip pat susitikęs su Stolypinu metu prašė paremti aukštosios mokyklos steigimą Vilniuje²¹.

Valdžiai leidus, 1908 m. balandžio 21 d. įvyko komisijos, kurią išrinko Vilniaus miesto dūma, įvairių Šiaurės Vakarų krašto institucijų delegatų atstovų ir specialiai kviestų asmenų susirinkimas²². Po kelių pasitarimų nuspręsta, kad tai bus universitetas su Agronomijos skyriumi, o tipiniai universiteto fakultetai bus atidaromi palaipsniui: iš pradžių trys (Fizikos-matematikos, Teisės ir Medicinos), o paskiausiai – Istorijos-filologijos. Tiesa, diskutuota, ar pirma reikia atidaryti Medicinos, ar Fizikos-matematikos fakultetą²³. Visų šių pasitarimų metu išryškėjo skirtingos nuostatos dėl aukštosios mokyklos koncepcijos. Priklausymas konkrečiai nedominuojančiai etninei grupei taip pat nulemdavo skirtingas nuostatas aukštosios mokyklos steigimo diskusijose.

Visuomenės interesų poliarizacija aukštojo mokslo srityje

Tarp Lietuvos lenkų 1907 m. pabaigoje – 1908 m. pirmojoje pusėje būta ir universiteto steigimo Vilniuje šalininkų²⁴. Tačiau toną davė visai kitokio pobūdžio samprotavimai. Daugiausia prieš universiteto steigimą agitavo „Goniec Wileński“ atstovas Vaclovas Studnickis. Jis teigė, kad universitetas

²⁰ W. Ślizień, U prezydenta m. Wilna mecenasą Węclawskiego, *Goniec Wileński*, 1908, Nr. 41.

²¹ Wyższa uczelnia, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 69; К вопросу о высшем учебном заведении, *Северо-Западный голос*, 1908, № 701.

²² Vilniaus miesto valdybos liaudies švietimo komisijos pirmininko 1911 m. gegužės 23 d. rašto A. Lagorijui juodraštis, *LVI A*, f. 938, ap. 6, b. 312, l. 306.

²³ M. B. [M. Biržiška], „Universiteto komisijos“ posėdis Vilniuje, *Vilniaus žinios*, 1908, Nr. 94; W sprawie wyższego zakładu naukowego w Wilnie, *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 68; К вопросу о высшем учебном заведении в Вильне, *Виленский вестник*, 1908, № 1465.

²⁴ Sz. Meysztowicz, Politechnika czy uniwersytet?, *Kurjer Litewski*, 1907, Nr. 282; A. Jakowicki, W sprawie wyższego zakładu naukowego. (List do redakcji), *Goniec Wileński*, 1908, Nr. 62; Wyższy zakład naukowy w Wilnie. Potrzeba Wydziału rolniczego, *Dodatek do no. 160 Gonca Wileńskiego*; В комиссии по вопросу об открытии университета, *Северо-Западный голос*, 1908, № 768.